

УРАН ЗОХЁЛОН ХУУДААН

АЖАЛ-ДАЛИТА ХАНИМНАЙ

Н. ДАМБАЕВАЙ фото.

А. ЖАМБАЛОН

Механизаторнууд тухай шэнэ поэма бөшхэ хүсэл би, — гэж хэлбэ.

УНГЭРЭН жалай хабар хөн. Хээрэ таа, хада майла хүбэн хүнжэлөө хуулаба- шье, хүүдэр газартахи сахан үшөө хүсэл хайлажа, үрдөггүй хөбтэйээр. Найрамай унаар дүүргэгдэн хужаанууд энэ тэндэ гэрэлтэн харагдана. Наран хоргодохо тээшээ хэлтгэе... Би гэнх- хэдэлээ улам шангада- баб: харанхы болоодуй- дэ зоринон газартаа хү- рэхөөр мөндөгдэнэ. Га- ба дүүрэн, сагаан хөөхөөр сахариг- тан байхан Идэ мурэн мушхаран шаа- на. Шунта нотагта дүтэлхэ бүрээ, досоом- ни али нэгэ ойлогдошогүй баяр халина. Баярлангүй жахаши, бултанда мэдээжэ бурят арадай үлгэршэн Аполлон Андре- вич Тороствой мэнэ мэнэ баруун гараа бар- илсан, зүгэ зүрхөөрөө нэгэдэн хөөрөлдө- хөө ябана бишүү.

Ульгэр далай Үргэн сээжын оёорһоо

Тээд бурят дуунай далихан аялга тэрэ дорро дуулаадкибаб. «Юм, ямар эртшэ хүн гүнгэнэхэ болодоб? Хээрэ талын уужам бэлшээрэр адуун хүрэгөө хомирүүлжа ябахан адуушан дуугаа татаба гү?» — гэ- һэн бодол байха ханальем эзэлбэ. Угы, шагнан шагнан хөбтэтэрни, энэ намһаа холо бэшэ хөбтэртэй, зэргэлээд тоо- ной. Дахалсаад хойноооонь дабталсаха ду- рэн хүрэнэ. Һүүлдэ ойлоходом, үүр хираанаар, эр- тшэ шубуудай түрүшын хүгжэмтэй аял- га хамтаран үбгэн үлгэршэ түүрэн бай- ба: «Баян бурядайм энгэрһээ Баярай юрөөл сохилно, Үбгэн минни сээжэлэ Ульгэр түрэн горхолно. Ойлогдошогүй тиймэ Орёо үлгэр бэшэ даа, Ород, бурядһаам баглаатаһан Оёо нүхсэлэй дуран даа...» Ямар тааруу зохид аялга гээшэб! Орёо- һон нуг харайн бодод, үдэш бэлдээд ор- хинон саарһа карандаш хөбөөр стол дээрэ- хээ абтад, Аполлон Андреевичын талгал- руу оройоо.

Арадай дуунууд

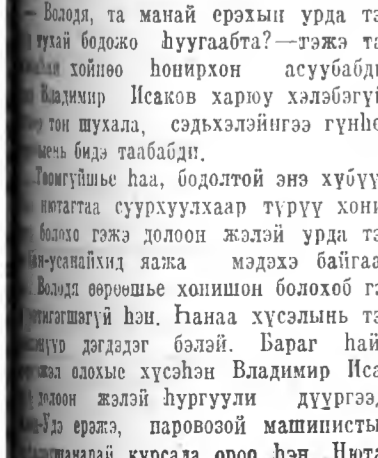
Сэнхирхэн агаартаа хөөрөн дэгдэгшэ Сэлгээ талын болжуухай — дэлхэйн шэмэг лэ. Сээжэнхэн зүрхьем сэнгүүлээшэ Сэлээн нотагайм басаган — минни инаг лэ. Хүхээн агаартаа хөөрөн дэгдэгшэ, Хүдөө талын болжуухай — дэлхэйн шэмэг лэ. Хүрнхэн зүрхьем хүлгүүлээшэ, Хүнэйл басаган — Виндарья — минни инаг лэ.

Хонхолол Дабаатал хоёроймнай Холбоохон харгын али гээшэб?

Хотондоол суутайхан басаганаймнай Холшорхон гансань али гээшэб? Хонгорхон дүүхэйгээ орхижорхёод, Хотооройл тэнэхэдэжэ ябаал юм гү? Колхозойн ажалһаа хашарааб гээд, Комсомол солоёо мартаа юм гү? Дондок УЛЗЫТУЕВ бэшэжэ абаба.

Цэдэб ЖАМБАЛОВ НАЯТАЙ БААБАЙН ҮГЭ

Таанад, шууллангүй шагнаад һуугты, Таамад ярихагүй найятай баабайтнай. Залуушуул хадаа зосоогоо хадуугты, Зарим нэгэндэ туһатайгы байжа магадгүй. Шаажайтын хүндэ эндэ, тээсгэн үгсөөб, Шаргатай, хашан хээрээ бүншүүлээр. Урданайгаа нүхэртэй үүлээхаа хүсөөб, Урмашан хоулаа хөөрөлдөхэ гэнһэншүүгээр. «Мүнөө мүнөө хонидоо адуулжа Мүнхэ үрримни ябана ёһотой» Гэжэ ханаад гүбөөһөө үүлжээ Гэртнэ хүрэнгүй, ошооб һэтэ. Харалхадми: тээ тэндэ, мун даа — Хара морёо хойноо хүгэлһэн Хонидо дахажа ябана гээбэл даа, Холодо муушые һаа, хоёр нүдэндэ. Багадаа наадалагаа бүри ханахалаа «Байза энэниие зорьолхо байна» гэжэ, Танюулахагүй гэнһэнлэл уруугаа хараад, Таанад мэтэ, дүтэлэн, эрээб тээсэжэ. «Мүнхөө!» — гээдхибэб, ноураа хоргодуулан, Мун шаргаһаа буухаар түхээрэ. — Хэниие ооглоног? — гэнэн үгэ дуулабаб. Хэрмэн харасагай басаган байба тэрэм. Эзбэлгэжэ ябахан имэрхүү үбгөөжш Хэнэ басагы хаанаһаа танихан даа. Эгээ нихэдээ эндүүрбэ хаб гэжэ үшөөш Энээхэн Буураал толгойш хэлээд орхёол даа. Налагай урихан, һонорхон энэ басаган Намайе танина, һаһьемнишы мэдэнэ, Тээд энэмни Мүнхын басаган гээшэ гү? Тинмэл тээд. Бэээрээл даа — нүдэнниие Эгээл болоо, бэрхэл басаган байгаа: Эхэ эсэгээ хүндэлжэ, ажалын хэлбээ.

Дондок УЛЗЫТУЕВ

Лондон ТАБХАЕВ

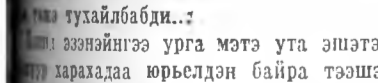
Замай эхин

Арбаад жэлээр алдала эрдэм-бэлиг, Ажал сооһоо 'олдоһон дүршэл-бэлэг, Шүлэг соо дуураһан нойргүй хүни, Сээж соо төөриһэн баярта үе... Залуу наһанайм галһан Замай эхин энэл даа. Наран тээшэ зүглэһэн ниндэлгын аян, Наһандаа эдлэхэ жаргалай түрөөн зугаа, Ардагаа хабаяа харуулжа нангин уялга, Ажабайдалай хэ арьал дабаан... Заяа хубин шэдэлһэн Замай эхин энэл даа.

„Би комсомол ха юмбиб...“

(ОЧЕРК)

Владимир Исаков тэрэ үдэрһөө эхилжэ хонин ажал тухай яар яба тон сугалуу- лаад, шуудлажа эхилэ һэн. Гадна үдэр бүри шахуу дүршэлтэй хониншотой хөөр- рөлдөөд, зооветеринариа худалмэрилгэш- һөө зүбшэ һурадаг һэн. Тинхэдэл тэрэртэй өрмөлзөл амжалтын түгсэ үндэлһэн боложо үгөө бөлэй. ...Сашые абажа байгаа даа. 1957 ондо Владимир Исаков түрүүшынгээ амжалта туйлаба. Тэрэ жэлдэ Исаков 100 хонин бүрийн 110 хурга абажа, бүрин бүтэн ондо оруулаад, өөр тухайгаа магталай үгэнүүдые түрүүшынхэ соносоо һэн.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хонин Владимир Исаков.

Сагай ошохо тудам дүршэлшэе би боложо, өөртөө улам бүри этгэгээ эхилбэ. 1960 он: Долоон жэлэйимнай дөрюүн ал- хамай дорьбоон Зэдшэе нотагай талаар эздэлээ. Түрүү хониншон Владимир Исаков шэнэ сагыш шэнэ уялануудые абан угтаа. 100 эхэ хонинһоо 125 хургаан. Манай ерхэдэ, магад, энэ уялга тухай- ха шэбшэжэ һуугаа аалам? Наран хада уулануудай саагуур хорожо, тангэри хаяагаараа сэнхир улаан болоно. Хонид бүришы сагаанаар үзэгдэнэ. Вла- димир Исаков өөр тухайдаа ехэл дура- гүйгөөр хөөрөхэ зуураа, хирэ хирэ хонид гэшээ энхэргэнээр хараад-хараад абана. Удангүй унайн хүхэртэй үнгэртэй угаан харагдажа, хонидын тэрэ манан соогур шуран ороһоно. Тэрэл манан сооһоо Вла- димир Исаковһаа бүришы залуу хубүүн гаража, бидэниие үгтаба. Танилсабади. Тэрэмнай туһалагша хониншон Константин Гладышев байшаба. —Зай, ямар ябажа ерөөш, —гээд, хар- юушые хүлээнгүй, хүрэгөө амалдсан, ха- шаа соонь оруулалсаба. Зунай талын үнэр угаа хоншуу. Эндэ сээсүүдэй, ногооной, аргалай унайн үнэр- булга холисондон, ямаршьеб, холын бага наһанай наһамжануудые һарюундэ. Зүгөө Владимир Павлович үнөөхил бодол- гот болоһон залгаа дахин үзүүлжэ, нимэ һайхан үдэһын агаарые тоонгүй, бидэ- ние дахуулаад, зүлаланай гэр соо оройо. Костя ахалыһаа урданайхиһаа ондоо- нь өбөрхөдөө, тугаарай шог энсэдэ тата- ха наһантай ябаһаана, гансата болдөхдино. Мөдөн набтар столы саана һуугаад, Исаков нэгэ бага дугай бидэниие шэрт- бэ. Костя хажуудан зэргэлэ. Тэрэн тээ- шээ эрьсөлдөжэ: — Костя! — гэнэ. — Энэ нүхэд манай уялануудые яһала ехэ гэнэ. Бишые түр- үүн тингээжэ ханагша һэм. 100 эхэ хо- нинһоо 125 хургаан... Зүгөөр һайса боло- жо үзэхэдэ, энэ уялманай тинмэшые гай- хаалтай бэшэ байна. Социалистическэ Ажа- лай Герой Балдама Тугжиевна Доржиева абат үзүүл даа. Эрхэ байдалтай адли ха юм... — гээд туһалагша тээшээ асуунигар шэртээдхибэ. —Зүб лэ даа. Бишые энэн тухай үн- нэй шэбшээд аад, хэлэхээе шиндэгшэгүй һэм, — гэжэ Константин дуугарба. Һүүлдэнэ тэдэнэр ехэ удаан шэнэ уял- ганууд тухайгаа хөөрөлдөө. Хирэ хирэ Владимир Павлович блокнодоо гаргаад, дээрнэ юушьеб тэмдэглэнэ, тооложо үзэ- нэ. Костя шаб шар, наранда дөржэ сэй- бар болон алданан үшээ һэмбэлзүүлэн, ад- лихан лэ тонгойлдоно. Юушьеб хануула, бодолгото болоходонь, адли болоһоно. — Хоёр жэлэй турша соо 100 эхэ хо- нинһоо 330 хурга абаха арга боломж- отбай. Энэ манай шэнэ уялга, — гэжэ Владимир Исаков түгсэхэбэ. Бидэний хэлэ- һэн тооны тэмдэглэжэ байхаданай тэрэ уринуар энэжэ: —Туугар танай ерхэдэ энэн тухай бодожол һуугаа хаб даа, —гээб. —Зүгөөр таанадые хараад, уялгаа зориута дээш- лүүлжэрхэб гэжэ би ханаарайтгы, —гээд дахин мийдэ гэ һэн. —Бүри һаян үдэрнуудтэ бидэнэр да- хин Владимир Исаковай отара ошоободи. Удхан хяг ногоон Лаврушка гэжэ нэр- тэй хотогорые хушан, нэһын долгино. Энэ хадаа Зэдын аймагай «Октябрьский» совхозой дүрбэдэхэ фермын оршон... Ой- рын хадануудай малаан духанууд тани- лаар харагдана. Артезиан хуудай хажуу- гар гараад, тавил зулалан соого- оройбоди. Бидэниие коммунист, хони- шон Владимир Павлович Исаков угтаба... Уушан таниллууд гараа барисалдабади. —Сайн, Владимир Павлович?

Эрдэм хургуули тухай

Эрдэм эрдэнэ хоёр — Эгэшэ дүү хоёр. Нургуулитай хүн Толон соо ябаха, Нургуулигүй хүн манан соо ябаха. Хүнэй хүбүүе хүсэ оруулдаг — нургаа, Хүлгэй унагые шадал оруулдаг — тэжээл. Сээлэй ехэ далайда Сээснэй ехэ эрдэмдэ. Эрдэмэй дээдэ — ном, Эрхим дээдэ — эб. И. Мадасоной суглуулбарһаана.

Эрдэм хургуули тухай Онһон үгэнүүдэ

1. Эрдэм эрдэнэ хоёр — Эгэшэ дүү хоёр. 2. Нургуулитай хүн Толон соо ябаха, Нургуулигүй хүн манан соо ябаха. 3. Хүнэй хүбүүе хүсэ оруулдаг — нургаа, Хүлгэй унагые шадал оруулдаг — тэжээл. 4. Сээлэй ехэ далайда Сээснэй ехэ эрдэмдэ. 5. Эрдэмэй дээдэ — ном, Эрхим дээдэ — эб. И. Мадасоной суглуулбарһаана.

Хонишон басаган Намжилма (дуун)

Хорбодтойхон Намжилмаа, Хонидё туугаад гарабал даа. Холын бэлшээр шэглүүлжэ, Хонгёо дуугаар татабал даа: Холой, Холой, Холой! Хонин хүрэг ургылаад, Холын ой руу хушүүрба. Хороо бусалаад Намжилмаа Хойнооһонь морнёо табилуулба: Холой, Холой, Холой! Тарган хонидоо ээрэжэ, Талын дунда тогтообо. Табхар түйсөө гаргажа, Тараг ууна Намжилмаа... Холой, Холой, Холой! Гэбшээ һүүрэн бэлшэжэ, Нургуу хонид салабал даа. Гэбхээн уулын энгэртэ Нэрюусэхээ янаб даа, Холой, Холой, Холой!

Хонишон басаган Намжилма (дуун)

Хорбодтойхон Намжилмаа, Хонидё туугаад гарабал даа. Холын бэлшээр шэглүүлжэ, Хонгёо дуугаар татабал даа: Холой, Холой, Холой! Хонин хүрэг ургылаад, Холын ой руу хушүүрба. Хороо бусалаад Намжилмаа Хойнооһонь морнёо табилуулба: Холой, Холой, Холой! Тарган хонидоо ээрэжэ, Талын дунда тогтообо. Табхар түйсөө гаргажа, Тараг ууна Намжилмаа... Холой, Холой, Холой! Гэбшээ һүүрэн бэлшэжэ, Нургуу хонид салабал даа. Гэбхээн уулын энгэртэ Нэрюусэхээ янаб даа, Холой, Холой, Холой!

Хонишон басаган Намжилма (дуун)

Хорбодтойхон Намжилмаа, Хонидё туугаад гарабал даа. Холын бэлшээр шэглүүлжэ, Хонгёо дуугаар татабал даа: Холой, Холой, Холой! Хонин хүрэг ургылаад, Холын ой руу хушүүрба. Хороо бусалаад Намжилмаа Хойнооһонь морнёо табилуулба: Холой, Холой, Холой! Тарган хонидоо ээрэжэ, Талын дунда тогтообо. Табхар түйсөө гаргажа, Тараг ууна Намжилмаа... Холой, Холой, Холой! Гэбшээ һүүрэн бэлшэжэ, Нургуу хонид салабал даа. Гэбхээн уулын энгэртэ Нэрюусэхээ янаб даа, Холой, Холой, Холой!

